

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ У ДИСКУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

DETERMINATION OF RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT IN THE DISCOURS OF FOREIGN PHILOSOPHICAL AND LEGAL THOUGHT

Олексюк М.М.,
к.філос.н., доцент

Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу основних концепцій відповідальності та покарання у зарубіжній філософсько-правовій думці у контексті розкриття взаємозв'язку даних соціально-правових явищ. Важливою проблемою онтологічного визначення відповідальності виступає її класифікаційна характеристика, що дає можливість виявити її ознаки, які сприяють встановленню детермінації різних правових явищ, в тому числі і визначення рівня покарання за здійснене.

Ключові слова: відповідальність, покарання, філософсько-правова концепція, заслужена відплата, інтерпретація провини, ретрибутивізм, добродетель, можливість, зобов'язання.

Статья посвящена анализу основных концепций ответственности и наказания зарубежной философско-правовой мысли в контексте раскрытия взаимосвязи данных социально-правовых явлений. Важной проблемой онтологического определения ответственности выступает ее классификационная характеристика, дающая возможность выявить ее характеристики, способствующие уяснению взаимосвязи различных правовых явлений, в том числе и определения уровня наказания за осуществленные действия.

Ключевые слова: ответственность, наказание, философско-правовая концепция, заслуженное возмездие, интерпретация вины, ретрибутивизм, добродетель, возможность, обязательство.

The article analyzes the basic concepts of responsibility and punishment of foreign philosophical and legal thought in the context of revealing the interconnection of socio-legal phenomena. Its classification description comes forward the important problem of ontological definition of responsibility and gives an opportunity to educe her descriptions which assist to get a clear idea of intercommunication of the different legal phenomena, including definitions of level of punishment, for realizable actions. A row from researchers distinguish her retrospective and perspective variety (Ricouer), responsibility by control and responsibility by delegation (Fleurbaey), a row is more widely classified this phenomenon, selected virtue, role, outcome, causal, capacity and liability responsibility (Vincent). Such classification gives an opportunity to better realize the possible ways of influence of degree of responsibility on a level and maintenance of punishment as a result of estimation of certain actions.

The analysis of foreign philosophical-legal conceptions of responsibility and punishment testifies to distinction of going near this question. The row of researchers accent attention on the morally-ethicside of his decision (Ricouer), considering that punishment must carry legal maintenance. The representatives of English-American school in philosophy of law defend the retributivist conception of punishment (Boonin, Duff), essence of that consists of understanding of punishment as the deserved retribution for the committed criminal offences, marking the presence of many marking the presence of many variants of its displays (DeGirolami) Examining the features of display of this conception of punishment, they underline – the necessity of «wide» interpretation of guilt of offender for committed (Husak), and also underline the necessity of transference of realization of punishment from criminal in a social plane (White), arguing it by the features of the economic state of world community, in which responsibility is set both for crimes against life and human and citizen rights and against the economic state of personality and society.

Key words: responsibility, punishment, philosophical-legal conception, deserved retribution, interpretation of guilt, retributivism, virtue, capacity, liability.

Актуальність дослідження визначається сучасним станом розвитку світової цивілізації, який характеризується загостренням кризових ситуацій, наростанням загрози для людства зі сторони структур міжнародного тероризму, дії котрих ставлять перед собою мету застрашування населення та прагнення встановити новий світовий порядок на засадах примусу та насильства. Проблема теоретичного обґрунтування детермінації відповідальності та покарання політико-правовою та філософською науковою спільнотою дає можливість узагальнити як наявні у соціумі процеси, так і виробити магістральні шляхи вирішення наявних цивілізаційних проблем. Звернемо увагу на те, що впродовж періоду другої половини ХХ – початку ХХІ ст., застосовуючи різноманітні наукові методи, зарубіжні філософи та правознавці зуміли виробити специфічну концептуальну базу для аналізу важливих соціально-політичних та правових явищ.

Метою статті виступає аналіз філософсько-правових поглядів зарубіжних вчених на проблеми відповідальності та покарання у їх взаємодетермінованому вимірі.

Варто зазначити, що концептуальний аналіз філософсько-правових категорій відповідальності та покарання доволі широко представлений у вітчизняній філософсько-правовій науковій думці. Так, питання відповідальності у філософсько-правовому вимірі піднімаються у роботах О. І. Гарасиміва, Н. І. Гринчишин, В. К. Грищука, Ю. С. Мигаль, Н. А. Мясникової, Ю. С. Осокіної, В. В. Пітулей та

ін. Проблемам покарання присвячені праці М. І. Бажанова, Г. О. Злобіна, Б. С. Никифорова, Н. Ф. Кузнецової, Н. Ю. Мельничук, М. О. Стручкова, С. В. Полубінської, М. Д. Шаргородського, О. Г. Фролової та ін. Слід зазначити, що ці дослідження носять здебільшого правознавчий характер, лише побічно торкаючись важливих філософсько-правових проблем, в них відсутній аналіз вирішення питань взаємозв'язку відповідальності і покарання сучасними зарубіжними філософами права.

Сучасні зарубіжні філософи приділяють чимало уваги питанням відповідальності. Так, наприклад, один із вчених британських спеціалістів з філософії відповідальності, Г. Вільямс із Ланкастерського університету звертає увагу на те, що для людини відповідальність існує як у формі здібності, так і добродетельності, причому виявляє критерії, за якими особа набуває добродетельної відповідальності, акцентуючи увагу на її здатності виявляти ініціативність, здійснювати свої особисті рішення, усвідомлювати свої дії та помилки, відповідати на багаточисленні нормативні вимоги, що формуються соціумом [14, с. 459-469].

Важливою проблемою онтологічного визначення відповідальності можна вважати її класифікаційну характеристику, яка дає можливість зрозуміти ті сутнісні ознаки, що визначають місце та роль відповідальності у причинно-наслідкових зв'язках, що формуються у рамках встановлення правових відносин у соціумі. На нашу думку, варто звернути увагу на класифікацію відповідальності М. Флербе,

французького філософа, професора Паризького університету та Лондонської школи економіки та політичних наук. Він виділяє наступні різновиди відповідальності:

– контрольовану (*responsibility by control*), яку набуває особа за умови свого повного контролю за її обсягом;

– делеговану (*responsibility by delegation*), за умов якої суспільство вирішує не витрачати жодних засобів для набуття її індивідом. Делегована відповідальність може бути надана цілком незалежно від фактичного рівня контролю зі сторони індивіда [10, с. 684].

Класифікаційний принцип аналізу відповідальності застосовує і Н. Вінсент, професор філософії та права університету штату Джорджія (США). Вона виділяє наступні різновиди відповідальності:

– моральну (*добродесну, virtue*), що відображає позитивні риси характеру, репутації та намірів особи та проявляється у формуванні зобов'язання чинити те, що вважається правильним;

– рольову (*role*), що фіксує необхідність пошуку правильного шляху до врівноваження цілого ряду суперечливих вимог, які пов'язані зі здійсненням різних видів поведінкової діяльності у рамках виконання зобов'язальних вимог правил хорошого тону;

– результативну (*outcome*), яка стверджує, що особі властиві різноманітні стани, в тому числі і ті, що заслуговують осуду;

– каузальну (*causal*), що настає у результаті визначення особою наслідків своїх дій;

– здатнісну (*capacity*), яка полягає у встановленні меж, що повинні бути досягнутими напередодні набуття особою відповідальності у повному сенсі і фіксувати її можливості, враховуючи як розумові здібності людини, так і нементальні (наприклад, фізичний) стани;

– зобов'язальну (*liability*), котра фіксує умови набуття особою відповідальності, а також розглядає фінансові зобов'язання та визначає те, яким чином повинна бути трактована особа в умовах наведення належного порядку [5, с. 16-19].

В свою чергу класик західноєвропейської філософсько-правової думки другої половини ХХ ст., французький філософ П. Рікер, ввів у класифікаційну систему відповідальності поняття минулої (ретроспективної), наявної та майбутньої (перспективної). Така часова класифікація, на нашу думку, по-перше, може бути пов'язана із характерною для нього герменевтичною системою пояснення суцього, коли нарративний хід аналізу об'єктивно вимагає застосовувати просторово-часові параметри, так і, по-друге, бажанням виявляти причинно-наслідковий зв'язок правових явищ у їх часовому контексті, особливо, коли мова йде про філософське осмислення поняття покарання як закономірного результату вияву відповідальності людини та суспільства.

Один із сучасних дослідників філософських проблем формування та функціонування відповідальності особистості професор Принстонського університету, Ф. Петті, формулює основні тези своєї теорії відповідальності, які зводять до наступних положень:

а) набуття особою відповідальності за щось не може одночасно бути виявом її відповідальності за раніше вчинені дії;

б) набуваючи відповідальності, особа стає підзвітною, ідентифікує себе як така, що володіє певними можливостями, при цьому її підзвітність не залежить від тих факторів, на підставі яких вона набуває відповідальності за скоєні дії;

в) процес набуття особою відповідальності докорінно відрізняється від самого факту усвідомлення нею себе відповідальною [6, с. 173].

Філософський аналіз об'єктивної сторони відповідальності стосується проблем встановлення ступеню персонального обов'язку людини, потрактованого як

специфічне поле дії відповідальності. Базовою ж особливістю людської спільноти виступає її здатність бути розподіленою між людьми. Відмітимо також, що все те, що стосується проблем минулої (ретроспективної) відповідальності, у філософсько-правовій думці розглядається як різновид передбачуваної відповідальності, що включає розуміння здійснення людиною специфічних обов'язків. Про проблеми ретроспективної відповідальності П. Рікер зазначає: «...Поняття відповідальності має також одне із своїх облич, звернене у минуле, а саме таким чином, як воно імплікує прийняття нами минулого, що нас афектує, не вимагаючи того, аби воно було цілковито нашим витвором, а лише щоб ми сприймали його як наше» [3, с. 352].

У подальшому філософ таким чином розгортає свій дискурс: «Обидва сприйняття відповідальності, і перспективне, і ретроспективне, поєднуються між собою і перекривають одне одне у визначенні відповідальності у теперішньому» [3, с. 353]. Дана теза виступає яскравим прикладом філософського осмислення діалектики ретроспективної, наявної та передбачуваної відповідальності особи.

Можна погодитись з думкою П. Рікера, висловленою стосовно феномену відповідальності: «Дивно, що такий стійкий у юридичному плані термін має вигляд настільки свіжий, – а й досі не існує його чіткого опису у філософській традиції» [2, с. 42]. Цим самим він начебто формулює завдання своїх філософських роздумів – проаналізувати відповідальність як явище суто філософське, світоглядне та раціональне, що існує у характерній для нього герменевтичній традиції ХХ ст.

У П. Рікера відповідальність існує у рамках наявних суб'єктно-об'єктних відносин, за умови, що домінуючу роль у них відіграє властиво людина, якій надаються особливі функції. Він чітко проводить лінію на констатацію єдності сутнісних характеристик суб'єкта та ідеї тотожності основних агентів процесу формування відповідальності. Він ствердить: «Відповідальність, зазначимо ми тепер, – це приписування дій провідникові за умов етичних і моральних предикатів, які кваліфікують дію як добру, справедливу, відповідну до обов'язку, вчинену з обов'язку і, нарешті, як таку, що є наймудрішою у випадку конфліктної ситуації» [3, с. 349]. Тут ми можемо констатувати той факт, що чітко прослідковується вплив на філософа феноменологічної філософської традиції, починаючи від Е. Гуссерля, дослідником праць якого він був.

Одним із перших ввів ідею покарання у систему філософсько-правових доводів зарубіжної філософської думки другої половини ХХ ст. предстваник американської політичної філософії Дж. Ролз. Оскільки основною проблемою його концепту виступала справедливість, остільки безумовно він не міг оминати аналізу того, що фактично завершує процес встановлення справедливості як важливого явища демократичного суспільства. Він зазначав, що «ми потребуємо витлумачення карних санкцій, хоч би якими обмеженими вони були навіть для ідеальної теорії», що «принцип відповідальності не засновується на ідеї, що покарання є первісно ретрибутивним чи обвинувальним» [4, с. 334].

Проблеми сутнісної сторони покарання як процесуальної складової права піднімалися і П. Рікером. Його світоглядна позиція у післявоєнній Європі характеризувалась чітким моральним спрямуванням, витоки якого можуть знаходитись у суб'єктивному проживанні тих трагічних для людства часів періоду Другої світової війни, коли питання злочину та покарання ставали надзвичайно актуальними. Саме тоді очевидно формувався його позиція стосовно того, що покарання не можна розглядати як сліпу помсту, встановлення т. зв. «вінδικативної» (відплатної) справедливості. П. Рікер відкидає традиції тих давніх часів, коли покарання вчинялось за принципом «око за око» чи «зуб за зуб», формулюючи свою власну концепцію, яка своєрідно увібрала всі суто філософські традиції, методи

та прийоми тлумачення, що були йому властиві. «Слово «справедливість» не повинно фігурувати в жодному визначенні відомщення, за винятком архаїчного і сакрального сенсу почасти індикативної справедливості, з якою треба рахуватись в останній інстанції, – зазначав він. – Тепер же ми маємо справу з елементарною формою даної емоційної помсти, яка призводить до зведення кари до категорії самого злочину» [2, с. 191].

П. Рікер ніколи не відкидав тези про те, що думка про мстивість покарання має право на своє існування, а правосуддя у своїй найпоміркованішій та найлегітимнішій формі виступає способом відповідати злом на зло. «Покарання, за самою своєю суттю, здійснює перший розкол у етиці любові, – зазначав він, – воно нехтує прощення, воно чинить опір злу, воно інститує стосунки, не оперті на взаємність; одне слово, короткій дорозі, «безпосередності» любові воно протиставляє довгу дорогу «опосередкування», примусового виховання людського роду» [3, с. 255]. Проте, знаходячись на позиціях морального філософа, для якого моральні норми та принципи мають велике значення у формуванні світоглядної позиції, вчений у своїх філософсько-правових працях намагається витратити мстивість та злість із самого концепту покарання.

Для визначення свого погляду на природу покарання П. Рікер використовує критичний аналіз кримінально-процесуальної практики, особливо того, що стосується завершального етапу встановлення істини в процесі здійснення правосуддя. При цьому він вважає, що судовий процес своїм змістом має виявлення взаємостосунків та взаємовідносин таких діянь як злочин та покарання. Тут філософом використовується термін т. зв. «справедливої дистанції», що, на його думку, повинна встановлюватись «між дією, яка викликає особистий чи громадський осуд, і покаранням, здійснюваним юридичною установою» [2, с. 191]. Твердження про встановлення такого роду справедливості протиставляється тезі про необхідність встановлення справедливості на рівні помсти за певні дії, а сам П. Рікер заперечує будь-який прояв самосуду, самочинної розправи навіть з очевидним злочинцем, і саме тут підкреслює, що покарання фактично встановлює ще одну дистанцію – між звинуваченням та його жертвою.

Філософ стверджував, що покарання повинно виражати не стільки і не тільки помсту, а, в першу чергу, – право. Для посилення своєї моралізаторської позиції він вводить поняття «безстороннього третього», під яким розуміє «інститут держави, відмінний від громадянського суспільства і в цій якості обумовлюючий легітимну форму насильства» [2, с. 192]. Покарання, перш за все, визначає місце злочину в ієрархії злочинів, а не чинить помсту злочинцю. «Покликання законів полягає, з одного боку, у визначенні допустимого, а, з другого боку, – у визначенні пропорції між злочином і покарою, – зазначав П. Рікер. – Перше із цих призначень сприяє дистанціюванню від насильства, роблячи можливим визначення меж допустимого у щонайбільш однозначний спосіб» [2, с. 193].

П. Рікер доволі обґрунтовано відстоює свою позицію, вважаючи психо-лінгвістичну сутність судового процесу важливішою за сам об'єкт, що знаходиться у центрі його зацікавленень, в черговий раз підкреслює моральну спрямованість своїх висновків, прагнучи заперечити висловлення покарання як ствердження помсти. Філософ говорив, що даний процес виступає правовим перетворення насильства шляхом перенесення його у простір слова та мови. Таким чином мотивує він свої тези: «... Слово, яким виголошується право, демонструє свої численні ефекти: воно унеможливує невпевненість; воно приписує сторонам процесу місця, які визначають справедливу дистанцію між помстою і справедливістю; нарешті. І це напевне слід визначити особливо – воно постає активним учасником процесу тих самих осіб, які припустилися порушення закону і будуть покарані» [2, с. 194]. І «саме в цьому ефекті

полягає й найважливіша відповідь справедливого суду на насильство. У цій відповіді знаходить своє завершення припинення помсти» [2, с. 194].

У даному випадку ми зустрічаємось із спробою застосування герменевтичної філософської парадигми для підтвердження філософсько-правових висновків. Не можна не помітити, що формування доводів філософа стосовно правових явищ здійснюється відповідно до тих концептуальних положень, які викладені у його хрестоматійних роботах та виявляють його як представника школи феноменологічної герменевтики. Він підтримує тезу про т. зв. «семантичну інновацію», яка «виникає виключно на рівні дискурсу, тобто на рівні мовних актів, рівних фразі або первершуючи її» [4, с. 7].

П. Рікер розумів покарання як своєрідну перемогу над насильством, в результаті чого формуються умови для реабілітації покараної особи. Він відзначав, що в міру розвитку людської цивілізації змінюється кількість насильства у покаранні, а засуджені отримують більше прав. Покарання ставить людину поза суспільством, в той же час засудженому потрібно повернутись у суспільство. І у цьому випадку П. Рікер звертав увагу на процес реабілітації як продовження процесу після проголошення вироку як вияву покарання. Зазначаючи, що оголошення суспільством одних жертвами, а інших – винними, він вважав, що це «визнання може стосуватись інтимного аспекту, зачіпаючи самоповагу» [2, с. 196], і таким чином знову звертав увагу на моральну сторону покарання, яке повинно оберігати сутність людської екзистенції, не призводити до повної руйнації її ества.

Таким чином, можна зробити висновок, що рікерівське розуміння покарання як вияву суб'єктивного у людині і як елементу правової системи у рамках кримінального процесу базується на чітких моралізаторських принципах, в основі котрих виступає повага людської екзистенції, її гідності, ствердженні права звинуваченої особи на реабілітацію, амністію та прощення.

Відомі представники сучасної зарубіжної філософсько-правової думки, Е. Дафф та Д. Гарланд ще у середині 90-х рр. ХХ ст. зазначали, що успішний аналіз систем покарання можливий лише за умов акценту на «робочій соціальній категорії» та інституційну практику, а такий підхід повинен бути обґрунтований адекватним розумінням нормативних теорій права. Таким чином вони актуалізували питання про необхідність формування категорій, принципів, методик покарання у сучасній суспільній практиці [1].

Згодом відомий американський філософ права, дослідник проблем покарання, професор Д. Бунін, назвав основні вимоги до визначення поняття покарання та сформулював основні критерії його визначення, привів ознаки, наявність котрих дає можливість всебічно та ґрунтовно підійти до аналізу даного виду діяльності.

По-перше, він пропонує відмежовувати факти, які є свідченнями каральної практики, від тих, які такими не являються. Дане визначення повинно містити набір необхідних та достатніх положень, які очевидно відділяють випадки покарання від інших дій особи. Висновки, що випливають із такого роду розмежування «повинні бути достатньо міцно пов'язані із тим, що ми розуміємо під покаранням, і коли ми обговорюємо його, мусимо підкреслювати це твердження достатньо часто» [6, с. 5].

По-друге, важливим критерієм покарання є прозорість у його накладанні та здійсненні. Відстоюючи принцип детермінізму, Д. Бунін звертає увагу на те, що його використання сприяє виявленню особливостей проявів системи покарання у суспільній практиці.

І, по-третє, він вважає, що при характеристиці покарання слід дотримуватись принципів визначення моральної допустимості покарання.

Е. Дафф зумів здійснити всебічний аналіз основних принципів ретрибутивної теорії покарання, серед яких

особливе значення він надавав застосуванню ідеї «заслуги» (desert). Тут він звертає увагу на потребу фіксації зв'язків між злочиним у минулому та покаранням у сучасному. Причому такі причинно-наслідкові стосунки даних правових реалій зводились до виявлення взаємовідносин «вини» та «страждання», особливе значення у яких відіграє саме теза про «заслугу» як таку, що поєднує почуття вини та страждання, а державу уповноважує на практиці накладати на винних у злочинах страждання [8, с. 21].

Характеристику такої ретрибутивістської концепції покарання дає у своїй роботі і Д. Бунін. Він звертає увагу на те, що подібні погляди очевидно звернені у минуле, оскільки стверджують, що здійснення агресивних дій у минулому достатньо для реального виправдання покарання, не дивлячись на те, до яких наслідків воно призведе у майбутньому. Таким чином, ми можемо бачити, що дана концепція аргіогі вважається такою, що відкидає конвенціональну ідею як нездатну виявити сутність каральної практики у суспільстві. Він відзначає наявність двох аспектів ретрибутивістської концепції покарання. Перший визначається специфічною оцінкою особливих проявів та змін і звернений у напрямку встановлення більш загальних принципів ретрибутивної юстиції. Другий же розпочинається від загальніших принципів, прав або справедливості і виводить із цього специфічний принцип необхідності каруючого правосуддя. «Найбільш цілеспрямованою версією ретрибутивістського підходу до вирішення проблеми покарання є та, що базується на концепції заслуги (desert): покарання особи за порушення закону морально дозволено, тому що така особа заслуговує бути покараною, – говорить Д. Бунін. – Базована на ідеї заслуги вимога, що твердить про моральну дозволеність державі карати осіб за порушення закону може бути найкраще зрозумілим як аргумент у специфічних випадках» [6, с. 86].

Один із дослідників розглядуваної нами проблеми, американський філософ права М. де Джіроламі, відзначає поліваріантність теорій покарання. З однієї сторони, це свідчить про широкий спектр питань, котрі вирішуються у рамках формулювання цих концептуальних положень та дозволяють відобразити численні прояви емпіричної правової практики. Але, з іншої, що помічає вчений, – ми стаємо свідками відсутності вироблення єдиного більш-менш цільного бачення проблеми у межах взаємовідносин та взаємозв'язку таких понять як «злочин» та «заслужене покарання». «Теорія покарання стає запаморочливо заплутаною, – пише М. де Джіроламі. – Маса софістичних відмінностей переважає у дискусіях навколо призначень покарання. На стороні «заслуги» у своєрідному гротеску знаходяться етичний ретрибутивізм, комунікативно-спо-

кутний ретрибутивізм, теорії захисту жертви, етика доброчесності, ретрибутивізм помсти, ресторативізм і реституціонізм» [7, с. 707].

Оцінюючи особливості, принципи та методи ретрибутивістської теорії покарання у рамках визначення т. зв. «широкої» вини та метафорично трактуючи цю теорію як своєрідну «мрію», американський філософ права, професор Д. Гусак, також відстоює право на існування у теорії покарання ідеї «заслуги» (desert). «Я розумію ретрибутивізм як загальну назву найширшої традиції чи групи теорій, які розглядають заслугу як центральну ідею, що повинна бути проаналізована та зафіксована у спробах виправдати покарання і кримінальне право, яке дозволяє здійснювати його, – заявляє він. – Філософ права не може бути визнаний ретрибутивістом, якщо він ігнорує роль заслуги в цілому чи присуджує їй лише другорядну роль у своєму логічному обґрунтуванні кримінального права та каральних санкцій» [11, с. 450].

Слід зазначити, що суть здійснення покарання із суто кримінальної переходить у загальносоціальну, фіксуючи важливі проблеми сучасного стану людської цивілізації, коли відповідальність встановлюється не лише за злочини, здійснені проти життя та прав людини та громадянина, але і проти економічного стану особи чи соціального організму в цілому. Саме тому не можна не помітити, що проблеми цієї правової практики у рамках соціально-економічних умов розвитку суспільства починають зацікавлювати і сучасних економістів. Так, наприклад, один із них, американський вчений М. Уайт, у редагованій ним колективній праці «Теоретичні основи права та економіки» звертає увагу на ці проблеми. Він аналізує конвенціональну сторону економічного покарання, яка передбачає визначення величини нанесеної злочиним матеріальної шкоди, тобто піднімає питання встановлення причинно-наслідкових зв'язків у здійсненні каральної практики. Однак, разом із цим М. Уайт визнає право на існування на стику юриспруденції та економіки і ретрибутивної концепції покарання. Він відзначає її альтернативність, але вважає, що вона має «деонтологічну складову, яка трактує покарання злочинців як сутність здійснення правосуддя або права особи, заснованих на принципах заслуги чи вини» [13, с. 253].

На основі вищеприведеного можна зробити переконливий висновок про наявність очевидної взаємодетермінації відповідальності та покарання, що становить предмет зацікавлення сучасних зарубіжних філософсько-правових парадигм, спрямованих на вироблення теоретичного обґрунтування як пенальної, пов'язаної із системою реалізації покарання, так і загальноправової діяльності сучасного соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарланд Д. Размышления о наказании / Д. Гарланд, Э. Дафф // Досье на цензуру : Евроремонт Гулага. – 2003. – № 18(23). – С. 227–250.
2. Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер ; пер. О. Сирцова, В. Каденко. – К. : Дух і літера, 2002. – 216 с.
3. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер ; пер. В. Андрушко, О. Сирцова. – 2 вид. – К. : Дух і літера : Центр європейських гуманітарних досліджень Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2002. – 456 с.
4. Рікер П. Время и рассказ / П. Рікер. – М. ; СПб. : Университетская книга, 1998. – Т. 1. Интрига и исторический рассказ. – 313 с.
5. Beyond Free Will and Determinism. Series : Library of Ethics and Applied Philosophy. – 2011. – P. 95–116.
6. Boonin D. The Problem of Punishment / D. Boonin. – New York : Cambridge University Press, 2008. – 299 p.
7. De Girolami M. Against Theories of Punishment : The Thought of Sir James Fitzjames Stephens / M. De Girolami // Ohio State Journal of Criminal Law. – 2012. – Vol. 9.2. – P. 699–748.
8. Duff R. A. Punishment, Communication and Community / R. A. Duff. – New York : Oxford University Press, 2001. – 245 p.
9. Duff A. Legal Punishment / A. Duff // The Stanford Encyclopedia of Philosophy ed. Edward N. Zalta [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/legal-punishment>, 2008.
10. Fleurbaey M. Equality and responsibility / M. Fleurbaey // European economic review. – 1995. – P. 683–689.
11. Husak D. «Broad» Culpability and the Retributivist Dream / D. Husak // Ohio State Journal of Criminal Law. – 2012. – Vol 9.2. – P. 449–485.
12. Pettit P. Responsibility Incorporated / P. Pettit // Ethics 117 (January 2007). – P. 171–201.
13. White M. Retributivism in a World of Scarcity / M. White // Theoretical Foundations of Law and Economic / Ed. by Mark D. White, Cambridge University Press. – 2009. – 304 p.
14. Williams G. Responsibility as a Virtue / G. Williams // Ethical Theory and Moral Practice. – 2008. – № 11. – P. 455–470.